

RECEPTAREA CRITICĂ A DEBUTULUI EDITORIAL AL LUI SERAFIM SAKA

La réception critique du début éditorial de Serafim Saka

**Cristina ANTONI, drd., specialitatea Literatura română,
Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți,
Conducător științific: Maria ȘLEAHTIȚCHI, dr., conf. univ.**

***Résumé:** Serafim Saka est un écrivain roumain qui a activé pendant l'occupation soviétique. Son début éditorial a été le recueil de la prose courte „Era târziu” en 1968. La critique littéraire a agréé l'apparition du recueil de Saka. Les critiques littéraires Ion Ciocanu, Vlad Zbârciog, Vasile Badiu et Mihai Cimpoi dans leurs articles de presse de ce temps-là ont énuméré la nouveauté du moyen de l'écriture (les caractères des personnages, la thématique, l'atmosphère des récits etc.). En même temps, les analyses littéraires sont été dirigées par les directives du réalisme socialiste de l'époque.*

***Mots-clés:** Serafim Saka, littérature roumaine de la Bessarabie, réalisme socialiste, presse, critique littéraire soviétique.*

Serafim Saka se numără printre scriitorii ce au constituit „o literatură „rizomică”, închisă în sine, deși obligată să răspundă la imperatiuele oficiale străine ființei ei, o literatură a rezistenței și o literatură de rezistență”, afirmă istoricul literar Mihai Cimpoi în cartea sa de referință „O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia” (Mihai Cimpoi 1997: 160). Născut în 1935, în comuna Vancicăuți, județul Hotin, scriitorul a cunoscut toate durerile timpului – moartea părinților, lupta pentru supraviețuire, atrocitățile regimului comunist.

Scriitorul Serafim Saka, absolvent al Facultății de Istorie și Filologie a Institutul Pedagogic de Stat „Ion Creangă” din Chișinău, a debutat editorial în 1968 cu volumul de proză scurtă „Era târziu” la editura Lumina din Chișinău. Volumul reunește 9 povestiri („Era târziu”, „Oriunde”, „Judecată”, „La masa tăcerii”, „Noaptea mele scurte”, „Vânătoarea”, „Tecla”, „Urmele”, „Ieșiți, că trece mortul”) ce impresionează și rezistă în timp atât prin conturarea personajelor, cât și prin problematica acestora. Pentru studiul extins al operei lui Serafim Saka, în care s-ar îmbina perspectiva istoriei literare cu cea a receptării actuale, considerăm necesară inventarierea reacțiilor critice ale vremii la apariția volumului de proză scurtă. În periodicele din acele timpuri s-au pronunțat cu referire la debutul lui S. Saka câțiva autori: Ion Ciocanu, Vlad Zbârciog, Vasile Badiu și Mihai Cimpoi. Spre deosebire de Vasile Badiu (n.1933), care era congener lui Serafim Saka, ceilalți trei autori de cronici erau ceva mai tineri: Ion Ciocanu (n.1940); Mihai Cimpoi (n.1942), Vlad Zbârciog (n.1943). Ceea ce îi unea la un loc era vârsta începuturilor: și prozatorul, și criticii lui se aflau la începutul carierelor literare.

În linii generale, toți cronicarii literari au salutat apariția volumului, stabilindu-i prozei lui Serafim Saka un loc aparte în literatura timpului. Ion Ciocanu, bunăoară, în articolul „Marginalii la un debut”, publicat la rubrica „Critică și bibliografie” a ziarului „Zorile Bucovinei” din 14 decembrie 1968, menționează că „din punct de vedere tematic povestirile lui Serafim Saka se disting, în peisajul nuvelisticii moldovenești tinere, printr-o anumită predilecție pentru universul intelectual al eroilor.” (Ion Ciocanu 1968: 3) Comentatorul, chiar la începutul articolului, semnaleză diferența tematicii povestirilor din volumul „Era târziu” față de „moda” temelor prozei din perioada respectivă, fiind aduși drept exemplu prozatorii Mihail Cibotaru, Iacob Burghiu, Iulian Nicuță și Nicolae Esinencu. Eroii lui Saka din spațiul satului moldovenesc, menționează Ion Ciocanu, nu se identifică cu ceilalți țărani ce populează povestirile altor prozatori. Bunăoară, moș Toma, personajul principal din povestirea „La masa tăcerii”, e un pietrar, un cioplitor în lespezi și e frământat de gândul morții, dar și al „testamentului” ce lasă lumii. Bătrânul, aflat la răspântia vieții și a morții, dialoghează imaginar cu anii și conștiința sa. E un personaj cu o psihologie complexă. El dă cititorilor o lecție de muncă, perseverență, rezistență, dar și înțelepciune, și răbdare: „Anii toți s-au strâns pe fața lui la sfat. Glasul multor ani strigă și moș Toma încercă să-i liniștească.” Procedul personificării (anilor, vârstelor pietrarului) sporește nota de lirism a textului: „*Optsprezece tace. Ce-a avut a vrea – a vrut, a face – a făcut. Toma strigă la patruzeci. Nici acesta nu-i răspunde. Patruzeci e ocupat cu munca, rupe maluri de piatră și le dă apoi lucitul soarelui. Anii tac, și Toma le simte greutatea, dar nu-i poate readuce la viață.*” Ion Ciocanu în demersul său critic apreciază acest „nerv tematic al povestirii”, deși menționează că atât începutul, cât și sfârșitul textului trezesc nedumeriri: „Oricâte rezerve ți-ar trezi pretențioasa și nesuștinuta introducere sau la fel de pretențiosul «epilog», neacoperit artistic, sau unele cotituri nesigure ale expunerii temei, povestirea aceasta e un mic univers uman, cu anumite bucurii, trecătoare însă, de unde și impresia unei zădărnicii a vieții.” (Ion Ciocanu 1968: 3) Cu referire la aceeași povestire, Vasile Badiu în cronica sa, publicată în același ziar „Zorile Bucovinei”, pe 21 octombrie 1969, apreciază scriitorul pentru modalitatea de a-și interesa cititorul, fără a-i satisface curiozitatea prin explicarea anumitor situații și fapte. „Prozatorul, afirmă criticul, trasează numai câteva jaloane, după care s-ar putea conduce fantezia cititorului, dându-i frâu liber, făcându-l și pe el coautor.” (Vasile Badiu 1969: 3) Observația cercetătorului științific de la Academia de Științe a RSS Moldovenești, dezvăluie adevăratul talent al scriitorului Saka. Și tânărul critic Mihai Cimpoi, care publica tot în „Zorile Bucovinei”, dar din 14 iulie 1970, un articol dedicat lui Serafim Saka, se arată impresionat de originalitatea acestei nuvele, originală fiind anume prin „încercarea de a sonda psihologia unui bătrân cu veacul pe terminate, pus în fața civilizației”. (Mihai Cimpoi 1970: 3)

În povestirea „Tecla” se regăsește același univers al satului, doar că ni se prezintă prin toată bogăția și complexitatea emoțiilor de care sunt stăpânite personajele Tecla, trompetistul Vlaicu și copilul Danu, personajul-narator. Tecla re-

prezintă o enigmă atât pentru Danu, copilul ce o tachinează, dar, peste un timp, se atașează de durerea și destinul acesteia, cât și pentru cititor. Ea este „nebuna satului” și stăpânește un sat întreg, supraveghindu-l cu inima cuprinsă de neliniște: „*Privirea ei aleargă după trompetă, o caută, o cheamă să vină.*” Viața Teclei a fost marcată de o dragoste nefericită, ce i-a mutilat sufletul. Se destăinuia Tecla lui Danu: „*Norocul m-a bătut. Norocul ne bate pe toți.*” Această povestire dramatică, plină de suspans, a fost interpretată de Ion Ciocanu ca „o zbatere a unor sentimente înăbușite, și de aceea cu atât mai dureroase” (Ion Ciocanu 1968: 3), fapt remarcat și de V. Badiu care afirmă că „soarta tragică a Teclei e dezvăluită cu multă pasiune și tragism” (Vasile Badiu 1969: 3). Mihai Cimpoi întrevăde în această povestire afinități cu proza lui Ion Druță, mai cu seamă de natură stilistică și de fundal emoțional-artistic: „Tonalitatea «amintirilor din copilărie» ale lui Serafim Saka este aproape druțiană, cu ușoare stilizări emoționale, strecurate în ritm și cu o însuflețire metaforică, ce leagă lucrurile din jur și le dă un fior unic.” (Mihai Cimpoi 1970: 3)

Povestirile „Era târziu”, „Oriunde”, care au ca personaje intelectuali citadini, au atras atenția lui Vlad Zbârciog. El semna în paginile „Tinerimii Moldovei” din 17 ianuarie 1969 articolul „Semnificația cuvântului artistic”, inclus la rubrica „Cartea săptămânii”. Titlul articolului anunță atitudinea apreciativă a comentatorului. Vl. Zbârciog menționează că textele de la începutul volumului se caracterizează prin crearea atmosferei de nostalgie și regret pentru ceea ce nu s-a întâmplat. Povestirea „Era târziu” aduce în prim-plan un erou cuprins de stări nedefinite, atras în întâmplări și discuții pe care nu le poate controla, dominat de emoția pe care o credea demult uitată: „*Atunci a murit totul în mine. Mi-a rămas numele, profesia și picioarele cu care vagabondez odată la câteva luni pe străzile acestui oraș.*” Ana, soția prietenului său, face parte din trecutul de care Gabriel, personajul-narator, a încercat să fugă. Acum ea e în fața celui care s-a speriat de dragostea ei: „*Când o întâlneam pe străzile orașului, fugeam, fugeam ca cel mai mare laș.*” În acest context, Vl. Zbârciog menționează că „autorul a pătruns în sufletul eroului și l-a pus să se gândească la viața lui.” (Vlad Zbârciog 1969: 3) Cu referire la aceste două povestiri, criticul M. Cimpoi observă și salută maniera narativă originală proprie lui Serafim Saka. „Prozatorul sfarmă până și sintaxa, afirmă M. Cimpoi, nemaiașteptând răbdător cristalizarea definitivă a frazei.” (Mihai Cimpoi 1970: 3) „*Camera se întunecase, un cavou, din clipa când am aprins însă lumina, era greu să-ți închipui, că dincolo, afară, nu e tot noapte.*” Excelenta intuiție a criticului („prozatorul sfarmă până și sintaxa,”) trebuie remarcată, întrucât ea este definitorie pentru prozatorul care a devenit peste ani S. Saka. Referindu-se la aceleași texte, V. Badiu este de altă părere. El le comentează din perspectiva așa zisei „morale estetice” a literaturii, criticându-le că „se opresc, în special, asupra unor momente negative” din mediul intelectual. Criticul e deranjat de atmosfera de monotonie, de camera plină de fum de țigară și de păharul de vorbă și coniac al personajelor. Regretele pentru o dragoste ratată le interpretează ca dorință de a fura soția prietenului. Discuțiile despre artă și viață i se par bizare: „ - *Exagerarea*

e o calitate în artă... Și un păcat în viață, - am zis eu. – Îmi plac artele. Chiar exagerate, - a continuat Anatol. – Eu urăsc artele! Sânt pline de minciuni. Și-s naive, ca un copil. Viața e doar mult mai complicată, - a zis Ana, după ce s-a întors de dincolo și a pus o farfurie pe masă.” Prin urmare, calitatea textului devine în ochii exegetului lacună, de aceea se și grăbește să dea sfaturi autorului: „Desigur, autorul nu împărtășește declarațiile contradictorii, puse pe seama personajelor, care ar putea fi definite ca negative. Dar mai mult spirit de discernământ n-ar strica. N-ar dăuna bucății și o anumită distanțare a autorului de eroii săi.” (Vasile Badiu 1969: 3) Ceea ce-i apare criticului academic drept un neajuns al textului, o greșeală a autorului, în opinia criticului Mihai Cimpoi devine calitate a prozei de atmosferă. „Serafim Saka, afirmă el, operează exclusiv cu asemenea elemente atmosferice (fum, întuneric, zigzag) și de predispoziție spre incert și minor („am zis nu mai știu ce”), reducând evocarea, desenul gesturilor, acțiunea la un general clarobscur în funcție de modulațiile predispoziției autorului-narator.” (Mihai Cimpoi 1970: 3) „Ana s-a furișat în vârful degetelor, dincolo, la noi. S-a așezat pe scaunul din fundul camerei și-mi face tot timpul semn să-i pun cruce. Becul o lumina dintr-o parte și fața ei, atât de compactă altădată, se împărțise în două: o jumătate – umbrită și mărunț, cealaltă – luminoasă, cu trăsăturile nobile... Revenea la unele file, le compara, cărneă din nas, schița câte un zâmbet, apoi se încrunta, mirată, supărată, bucuroasă. Îmi plăcea...”

Povestirea „Oriunde”, după părerea criticului Vasile Badiu, pe lângă faptul că provoacă și mai multe obiecții, „e, într-un fel, o satiră usturătoare la adresa flecarilor și a trâncănititorilor – oaspeți nedorți sau, cum îi numește autorul, «hoții de seri», care vin să fure omului o clipă rară de odihnă în sânul familiei.” (Vasile Badiu 1969: 3) În realitate, nuvela se constituie într-o lungă meditație despre viața oamenilor lipsiți de bucuria de a trăi: „ – Să-mi ghicești?.. Trecutul? Mi-l cunosc prea bine. Viitorul? Puțin îmi pasă. – Nimic nu te mai interesează? – În clipa asta absolut nimic.” „ - Măine pleci și s-a zis cu vizitele mele. Am să mor de urât stând acasă.(...) – Exagerezi. – Poate, dar ce să fac dacă mă apucă o jale când vine seara și n-am la cine mă duce?” V. Badiu vine și cu o explicație: „Lipsa de preocupări, de idealuri, îngustimea orizontului spiritual este infirmată și combătută de autor, deși nu destul de hotărât și consecvent.” (Vasile Badiu 1969: 3) O perspectivă mai largă, mai aplicată pe tehnici narative o are Mihai Cimpoi: „încercarea de a schița, dincolo de detaliile nesemnificative ale vieții cotidiene, un ecran al vieții, în general, este cehoviană.” (Mihai Cimpoi 1970: 3):

Vlad Zbârnciog analizează volumul lui Saka mai tehnicist, evidențiind două cicluri tematice. Povestirile „Noptile mele scurte”, „Vânătoarea”, „Urmele”, „Ieșiți, că trece mortul” reprezintă diverse fațete ale aceleiași lumi, cea a copilului orfan, ce încearcă să supraviețuiască greutăților vieții de după al doilea război mondial. În fața acestui copil apar problemele existenței: foametea, grija față de familie, munca, afirmarea în fața lumii. Tânărul critic desprinde calitățile textelor, menționând că autorul reliefează totodată „noi calități sufletești ale lui Danu. Evenimentele prin care trece personajul-narator Danu nu doar îl învață cum să supra-

viețuiască, ci „se cristalizează atitudinea lui și relațiile cu mediul înconjurător.” Participăm, așadar, la formarea unui om care va fi capabil nu doar să muncească de cu zori până în noapte, ci să gândească, analizeze, cugete, empatizeze celor din jurul său: „*Nu pot dormi. Mă gândesc la vânătoarea de azi. Mă gândesc la găurile ciuruite de alice în colțul casei Măricii, mă gândesc la Ioana lui Loghin cu casa-i plină de copii, mă gândesc la pușca unchiului Vlasâm.*” Ion Ciocanu nu a calificat aceste scrieri drept literatură, deoarece, afirma el „faptul relatat n-are valențe estetice, aceste povestiri reducându-se la niște reportaje fără adrese și chiar fără nerv.” (Ion Ciocanu 1968: 3) V. Badiu observă că „duritatea, asprimea, caracterul neobișnuit de trist” al textelor lui S. Saka ar veni din universul orfan al copiilor din timpul războiului. Ei nu știu de căldura și grija părinților. Criticul Mihai Cimpoi descoperă însă în aceste proze un filon simbolic ce oferă „semnificații nuvelistice adânci”. El constată că „despărțirea de copilărie în «Ieșiți, că trece mortul» va fi însoțită de o procesiune funerară. Bocetul femeilor domină, «*se lasă cu toată greutatea*» peste sufletele celor prezenți, dar este străpuns de râsul năvalnic al copiilor: «*Procesiunea a trecut încet peste cele două urme, lăsate ieri de mașină. M-am uitat înapoi, asfaltul rămase curat și copiii fugeau printre oameni, bucuroși că au scăpat de acasă și pot arunca cu pietre într-un toboșar, pot zburda, pot râde, râde, râde...*»”. (Mihai Cimpoi 1970: 3)

În finalul periplului în spațiul ideilor și judecăților de valoare emise de critica vremii cu prilejul debutului editorial al scriitorului S. Saka, menționăm că, deși se lansa în perioada realismului socialist, criticii au prezis, fie cu un optimism mai pronunțat, fie mai rezervat, un viitor promițător scriitorului. Vasile Badiu, bunăoară, afirma că „dincolo de aceste inconsecvențe, prozele lui S. Saka vin cu ceva inedit, sunt pătrunse de pasiune, de căutări. Autorul posedă forța magică a cuvântului, care nu te lasă indiferent, ci te face părtaș la cele istorisite. Or, aceasta înseamnă mult pentru un prozator.” (Vasile Badiu 1969: 3). Criticul Mihai Cimpoi a întrevăzut de la început leitmotivul prozei lui Saka. El afirma că „scrierile lui Serafim Saka ne vorbesc despre o orientare a prozatorului spre un material de viață concret, spre amănuntul epic, spre miezul viu al realității.” (Mihai Cimpoi 1970: 3) Și Vlad Zbârnciog îl încuraja pe scriitor: „Și am vrea să credem că în viitoarea sa carte Serafim Saka va continua acest ciclu de povestiri, aducându-l pe erou până în zilele noastre.” (Vlad Zbârnciog 1969: 3) Cel căruia debutul lui Serafim Saka nu i-a plăcut, considerându-l ratat de fapt, a fost criticul Ion Ciocanu, care s-a arătat de-a dreptul necruțător. Lui i-au displăcut în mod evident abundența comentariilor, pe care le găsea „pretențioase, supărătoare, digresivumile neîndreptățite artistic, acestea constituind un balast al debutului său literar, de altfel, demn de exigența cititorului.” (Ion Ciocanu 1968: 3)

Deși primele texte artistice (în special poezii, ce au fost criticate de Petru Cărare la momentul publicării) apărute în periodicele de atunci țin de sfârșitul anilor '50, S. Saka a debutat editorial târziu, începând o carieră de prozator. Faptul este explicabil prin maturizarea, acumularea, pe de o parte, a experienței literare și, pe de altă parte, a observațiilor, tematicii, personajelor ce se vor regăsi în aceste

proze caracterizate și de lirism, și de finețea observațiilor, și de limba cu adevărat românească pe care o stăpânește cu multă precauție și talent prozatorul. Criticii vremii au văzut doar ce s-a încadrat sau nu în modelul de proză nouă, din perspectiva (ne)esteticii realismului socialist. Ceea ce a fost criticat atunci, spre uimire, rezistă astăzi. Serafim Saka este un scriitor ce trebuie (re)descoperit de cititorii și criticii din spațiul românesc.

Bibliografia:

1. BADIU, Vasile, *Serafim Saka: „Era târziu”* în *Zorile Bucovinei*, 1969, 21 octombrie, p. 3.
2. CIMPOI, Mihai, *O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia*, Chișinău, Arc, 1997.
3. CIMPOI, Mihai, *Serafim Saka*, în *Zorile Bucovinei*, 1970, 14 iulie, p. 3
4. CIOCANU, Ion, *Marginalii la un debut* în *Zorile Bucovinei*, 1968, 14 decembrie, p. 3.
5. SAKA, Serafim, *Era târziu*, Chișinău, Lumina, 1968.
6. ZBÂRCIOG, Vlad, *Semnificația cuvântului artistic în Tinerimea Moldovei*, 1969, 17 ianuarie, p. 3.